

Szajna

Stanowimy „cywilizację niewidomych” — brak nam przekładu obrazu na słowo i tę barierę staram się przelamać
JÓZEF SZAJNA

BIURO WYSTAW ARTYSTYCZNYCH
ZAMEK KSIĄŻĄT POMORSKICH
SZCZECIN

**JÓZEF
SZAJNA**

WYSTAWA PRAC

20.X.—11.XI. 1979 r.

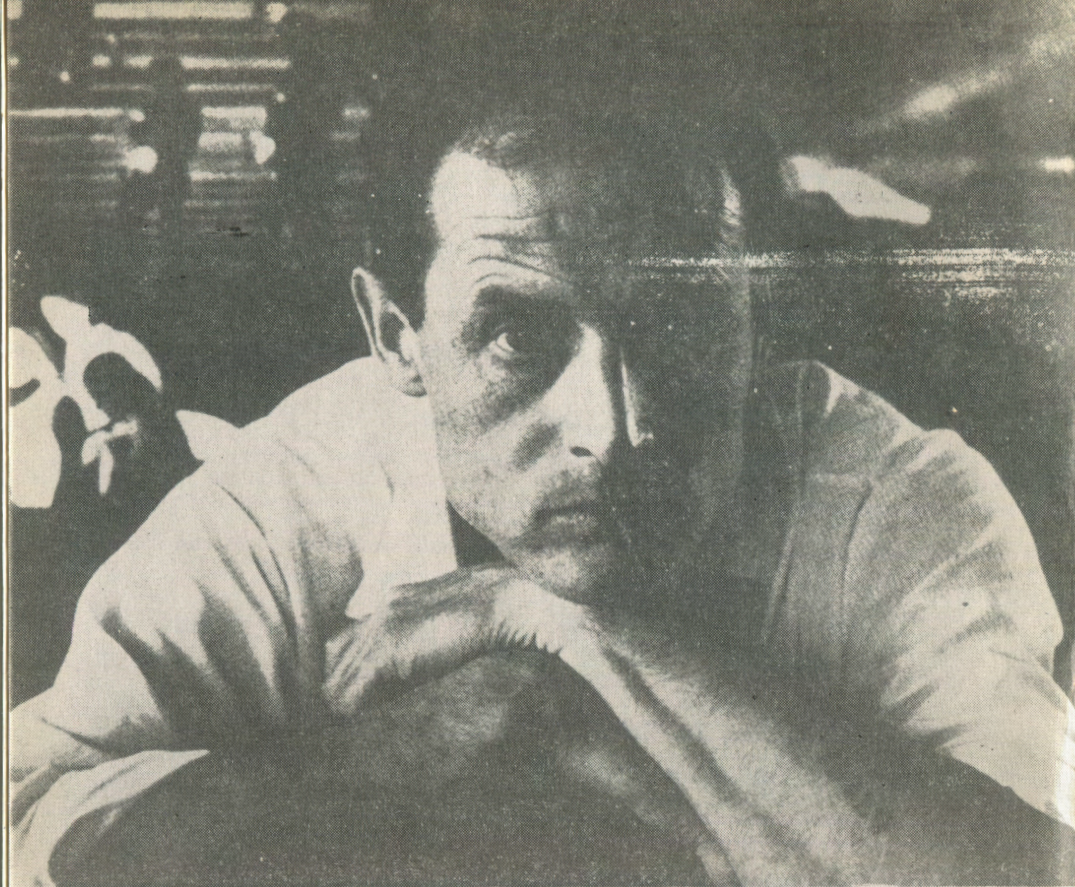
redakcja katalogu i opracowanie graficzne:

Zdzisław Sosnowski

zdjęcia do katalogu: ***Jerzy Mańkowski, Stefan Okołowicz, Wojciech Plewiński***

wydawca: ***Biuro Wystaw Artystycznych
Szczecin 1979***

SZCZECIN 1979

JÓZEF SZAJNA

— malarz, scenograf, reżyser i autor scenariuszy teatralnych. Urodzony w 1922 roku w Rzeszowie. W czasie okupacji hitlerowskiej przebywał jako więzień w obozach koncentracyjnych w Oświęcimiu i Buchenwaldzie. W latach 1948—53 studiuje na ASP w Krakowie, uzyskuje dyplom art. grafika w 1952 r., dyplom art. scenografa 1953 r. Członek grupy artystycznej MARG w Krakowie w latach 1959—63. Od 1955—63 r. jest współtwórcą awangardowego Teatru Ludowego w Nowej Hucie, a od 1963—66 r. jego dyrektorem i kierownikiem artystycznym. Od 1966—71 r. współpracuje z Teatrem Starym w Krakowie, Teatrem Śląskim w Katowicach, Współczesnym we Wrocławiu i Polskim w Warszawie. Inscenizuje wiele przedstawień w różnych miastach Polski i za granicą. Publikuje prace teoretyczne na temat teatru organicznego i jego narracji wizualnej. Bierze udział w wielu międzynarodowych wystawach i festiwalach teatralnych. W 1971 r. obejmuje dyrekcję Teatru Klasycznego w Warszawie, który przekształca w 1972 r. w Centrum Sztuki „Studio”, scenę eksperymentalną i studyjną. Tworzy przy Teatrze Galerię Sztuki i Muzeum Sztuki Współczesnej. Od 1972 r. prof. Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, kształci scenografów polskich i zagranicznych.

Zmieniają się kryteria pojmowania świata, ulegają generalnym przeobrażeniom kryteria estetyczne. To, co niedawno było „Pięknem” dziś, szybciej niż kiedykolwiek może stać się banalne.

Istnieje więc wiele przyczyn, które silniej niż kiedykolwiek przedtem ograniczają egzystencję artysty. Można je przyjąć jako fakty naturalne i obiektywne, związane z tym, co nazywa się społecznym sensem sztuki.

Jednakże taką samą oczywistością sztuki jest odwrotna negatywna strona zażądania — informacja i wszelkie naciski pochodzące z zewnątrz. Jak: koniunkturalizm estetyczny, konformizacja gustów, bezładne fluktuacje prądów i kierunków. Manifestacja twórcza w sztuce przekreśla sytuację zastaną, a w ostatecznym rachunku zwyciężają przecież fakty, realizacje.

Dzisiejsza awangarda rozszepiła się na różne motywacje, ukierunkowania, często rozbija się w walce z własną niemożnością. Zwana w wielu wypadkach kontestacją, z czasem staje się formą zbiorowej egzaltacji. Przemijanie struktur czasowych i formalnych jest zgodne z życiem i czasem dlatego wyłącznie subiektywna postawa wobec tworzenia nadaje właściwy sens sztuce. Ów subiektywizm to dążenie do dominacji, chęć panowania nad rzeczywistością, próba zagarnięcia największych jej obszarów w czasie i przestrzeni.

To wyłączność i autonomia artysty ale i jego osobiste ryzyko. Sztuka jest zmniejszaniem dystansu między zjawiskami znanymi a zaledwie przeczuwalnymi i sięga czasu uniwersalnego i treści, które żyją dłużej niż aktualności nasze dziś. Pokazać tylko jedną stronę rzeczywistości, to tak jak powiedzieć tylko część prawdy, czyli niczego nie ujawnić. Sztuka nie znosi podziałów, dąży do syntezy; stąd potrzeba odnalezienia własnego integrującego języka. Moja nieustanna konfrontacja w próbie zaskoczenia samego siebie nowym zjawiskiem oznacza — samemu sobie zaprzeczać.

Sztuka jest też ryzykiem w podejmowaniu odpowiedzialności za sytuację, którą tworzymy.

Obiekt tworzony wyzwala się w atmosferze nie tylko odczuć artysty, ale jest i z poznawalności zdrodzony. Sam moment kreacji jako najbardziej osobisty akt wyboru staje się manifestacją wewnętrznych konieczności i wyzwala spod presji informacji. Zaprzecza zarazem bierność i obojętność wobec zjawisk współczesności. Sztuki nie należy też utożsamiać z doświadczeniami nauki czy prawdami wiary. Wobec dominanty ruchu i obrazu aranżacja przestrzeni sięga możliwości twórczych objętych czwartym wymiarem; sztuki akcji i jej kontekstów czasowo-przestrzennych działania się. Teatr określam jako syntezę wszystkich sztuk.

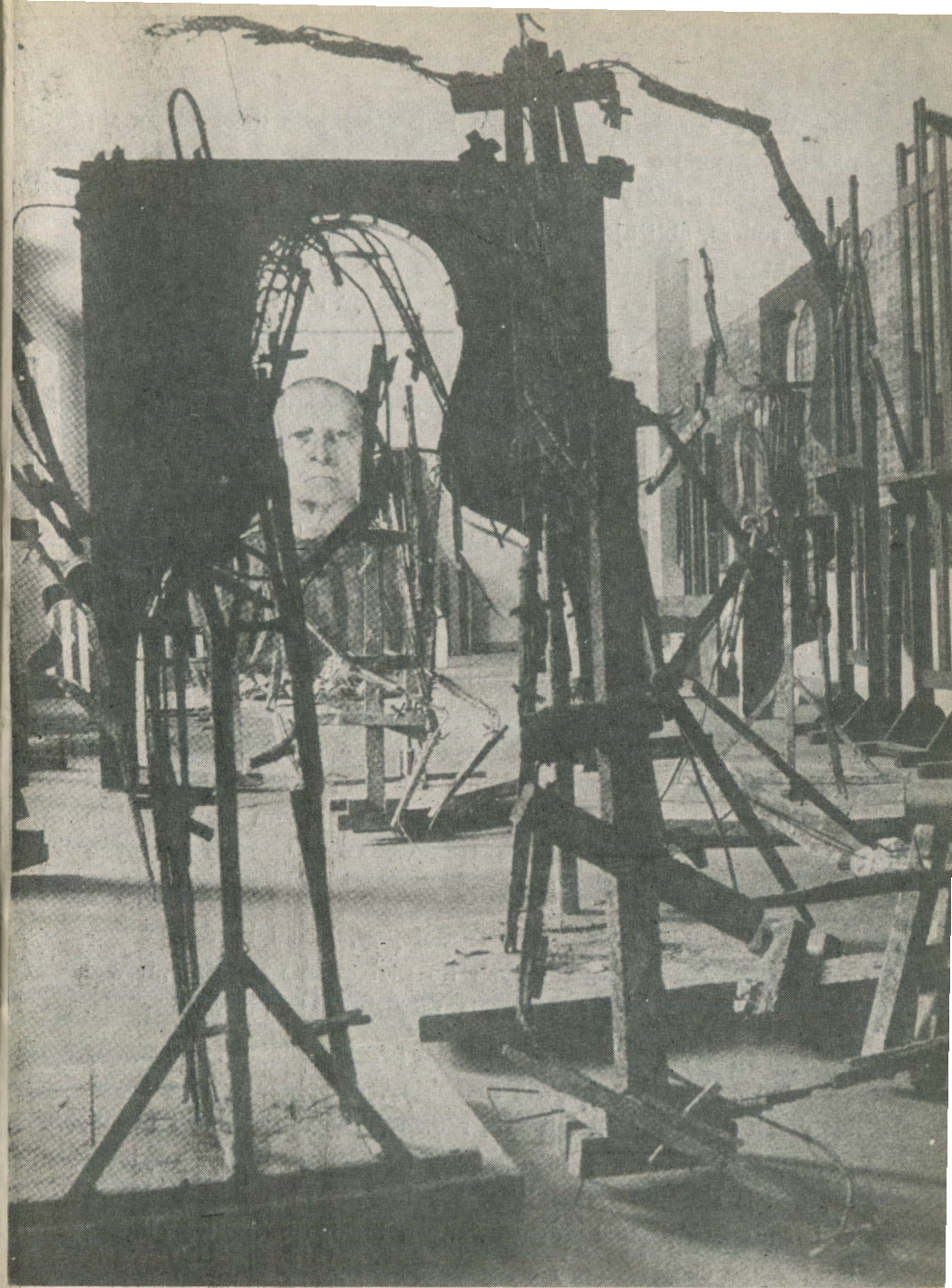
JÓZEF SZAJNA

Wielu już krytyków i teoretyków sztuki zadawało sobie pytanie kim jest właściwie Józef Szajna? Malarzem, scenografem, rzeźbiarzem, grafikiem, czy może architektem przestrzeni rzeczywistej, bądź też umownej przestrzeni obrazu? I żaden z nich nie znalazł definitywnej i adekwatnej odpowiedzi. Nie znalazł, gdyż w żadnym szczegółowym określeniu postać i talent Szajny pomieścić się nie mogą. Jako iż Szajna będąc i malarzem i scenografem i grafikiem i rzeźbiarzem i architektem jest przede wszystkim plastykiem; czyli jednostką dążącą do wyrażenia nurtujących ją treści przy pomocy środków wizualnych, należących do obojętnie jakiej ścisłej dyscypliny formalnej.

Szajna posłuszny jest tylko jednemu nadrzędnemu prawu — własnej wyobraźni, własnym emocjom i własnym przeżyciom wewnętrznym.

Z chaosu też i przepelniającego go krzyku rodzi się sztuka Szajny. Drogą eliminacji i podporządkowania powstaje kształt formalnie coraz to bardziej wyciszony, coraz to bardziej uładzony, dokładny. To zaś wyciszenie, podporządkowanie, uładzenie, dopuszcza tym silniej do głosu wymowę treści, oczyszcza ją ze zbędnego balastu form i niejako sublimuje. Kompozycje Szajny nie mają być piękne, dekoracyjne ani dekoratywne. Nie mają być w swej intencji dziełami sztuki, zawisnąć kiedyś w galeriach, ni stanąć w muzeach, nie mają ozdabiać ni być przedmiotem wzruszeń estetycznych przyszłych pokoleń. Mają być tylko jednym — zapisem i wyładowaniem się stanu emocjonalnego ich twórcy. Po spełnieniu tej roli mogą zniknąć, rozpaść się, przestają być po prostu artyście potrzebne. Zaczynają natomiast być potrzebne odbiorcom odnajdującym w nich swe własne niepokoje i dręczące ich pytania, na które, podobnie zresztą jak autor, nie znaleźli jeszcze zadawalającej odpowiedzi.

Skłonni do szufladkowania badacze chętnie zamykają Szajnę w przegródce mieszczącej się między surrealizmem a neodada.

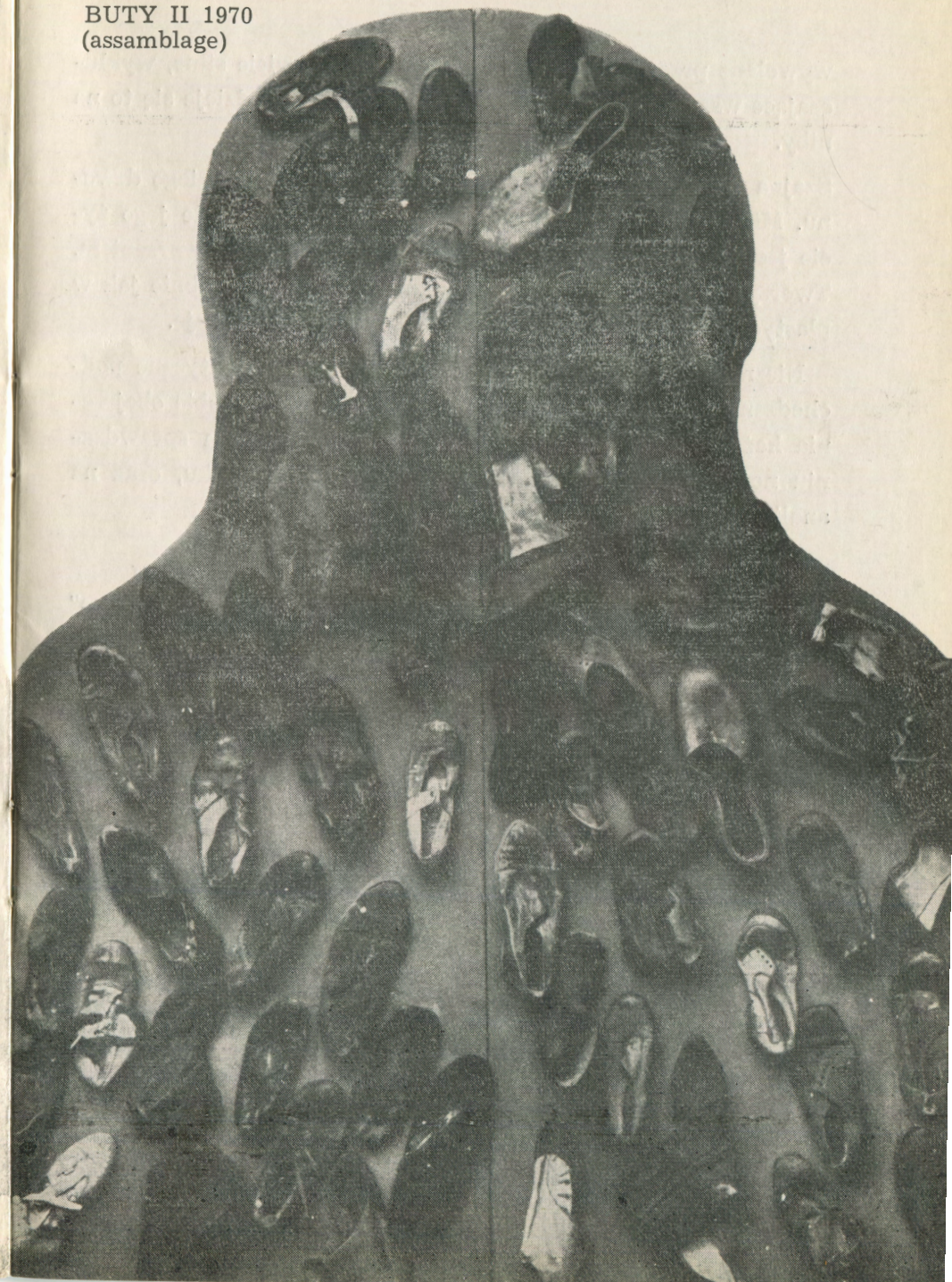
REMINISCENCJE 1969 (environment)

W pewnym sensie słusznie, jako iż nastrój jego dzieł ociera się niekiedy mocno o nadrealizm, zaś stosowane tworzywo, owe stare, zniszczone skóry i płótna, owe rekwizyty z zakurzonej gra-ciarni rodem, zbliżają go do perwersyjnych metod dadaistycznego traktowania przedmiotu. W sztuce jednak zdarza się iż mniej ważnym od tego co się robi, jest — czemu się to czyni. Szajna nie wywołuje też przez mechaniczną zbitkę skojarzeń klimatów dla samego ich idealnego istnienia, ani nie gromadzi w barokowych assemblage'ach przedmiotów dla ukazania ich dziwności i bezsensu jałowego trwania.

Szajna ma ustalone i ustabilizowane upodobania. Interesuje go np. właściwie wyłącznie tworzywo konkretne o najrozmaitszych i pieczołowicie dobieranych fakturach i gotowe przedmioty, którym wola artysty nadaje inny od pierwotnego i przyrodzonego sens. Z tego, na pozór nieporęcznego i ograniczonego w możliwości wyrazowe tworzywa Szajna potrafi wydobyć całą gamę uczuć, poczynając od tak wydawałoby się do „tableau objet” nie przystawalnych, jak liryczny spokój. Nie stał się bowiem nigdy co tak często się zdarza, szczególnie w wypadku agresywnego i narzucającego swe wymogi materiału — posłusznym niewolnikiem tworzywa. Słucha co prawda jego wskazań, lecz do pewnych granic tylko.

Szajna sięgnął w świat inny, trudniejszy, lecz i bardziej sugestywny. W dziełach należących do niebanalnie pojętej „nowej figuracji” doprowadza do starcia między faktem i wyobraźnią. Faktem są np. z grubsza tylko ludzi przypominające, zniszczone i ukazujące waciane trzewia manekiny, zatopione w pogodnych błękitach i szarościach w miarę rzewne, lecz tą łagodną i nieangażującą rzewnością, jaką otaczamy przedmioty nigdy użyteczne, a dziś skazane na zagładę. Wyobraźnia natomiast podsuwa w ich miejsce postaci storturowanych ludzi, tym potworniejsze, iż otoczone obojętnością zadowolonego z siebie świata. Wrażenie

BUTY II 1970
(assamblage)

wywołane przez te dzieła jest wprost niesamowicie silne, wykluczające wszelkie korekty umysłu, twierdzącego iż dzieje się to na niby.

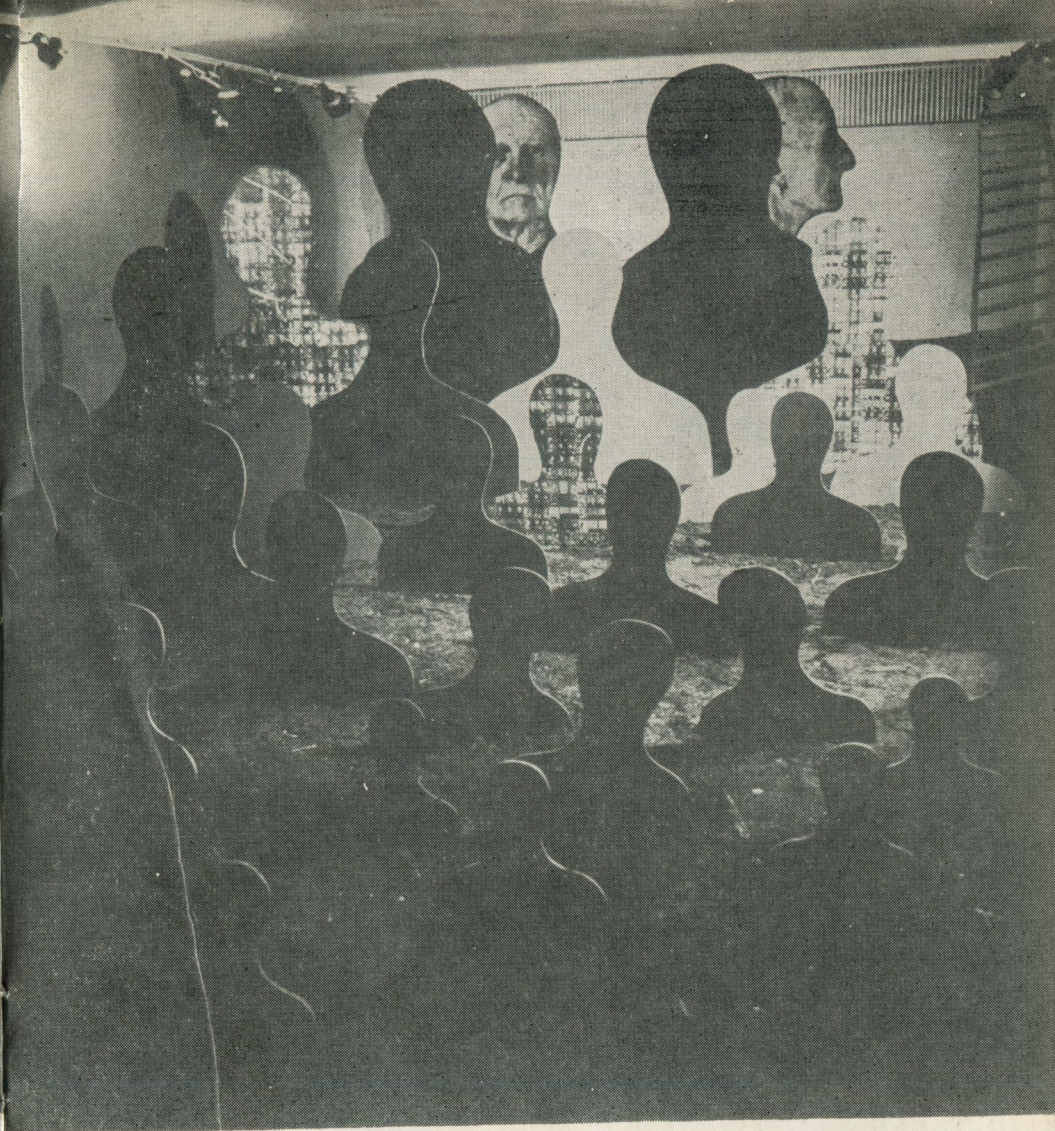
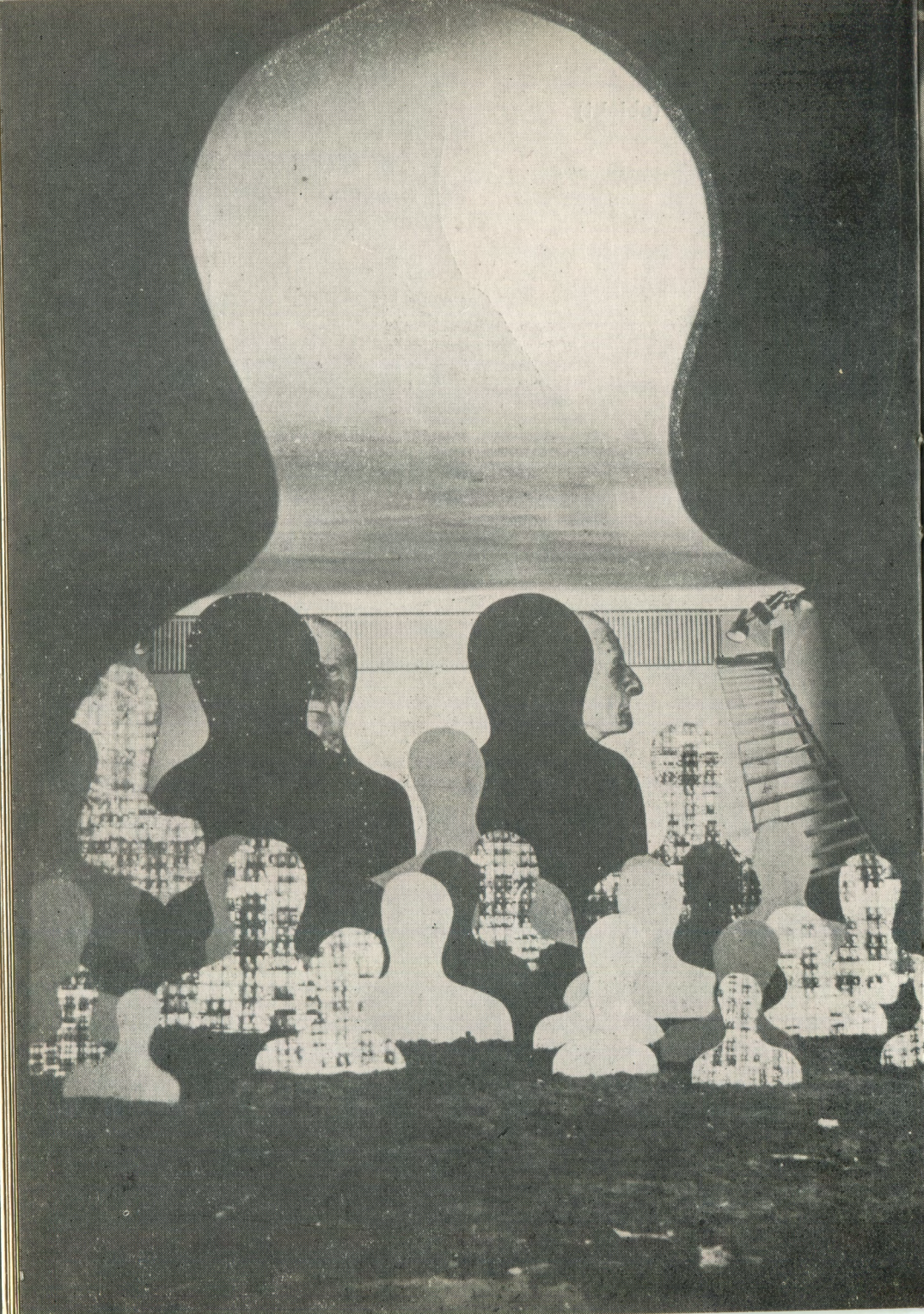
Szajna jest zaprzeczeniem wizerunku artysty od wielkiego dzwonu. Mimo iż brzmi banalnie, można powiedzieć iż całe jego życie jest twórczością, bądź może raczej nieustającym tworzeniem. Tworzy dyskutując, a czyni to chętnie. Burzy — podobnie jak w plastyce — świat hermetycznych pojęć i ich klasyfikację.

Niezmienną w zasadzie metodą Szajny jest dialektyczne podchodzenie do każdego zagadnienia. Polega ono na próbie obejrzenia każdego tematu z kilku stron, na wielokrotnym sprawdzaniu nośności treściowej każdego wyobrażenia i znaku, oraz na analizie samej treści...

JERZY MADEYSKI
fragmenty artykułu „Józef Szajna”
Kraków 1970

SIEDZĄCA 1978 (obiekt)

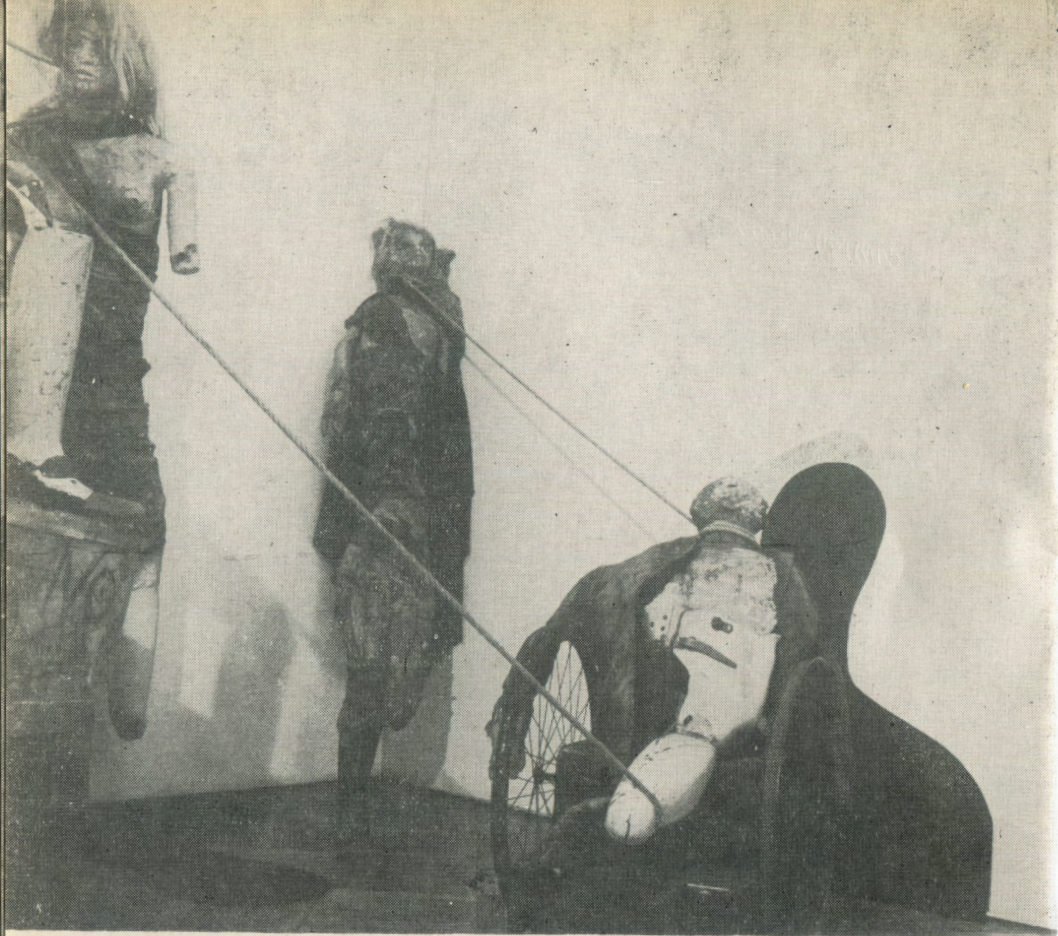
SYLWETY 1976 (environment)

FRAGMENT WYSTAWY JÓZEFA SZAJNY W GALERII STUDIO — WARSZAWA 1979

(In memoriam) J. Szajny

(In memoriam) J. Szajny

KUKŁY 1973 (obiekty, environment)

„UWIEZIENI” 1973 (obiekt)

REPLIKA 1973 (spektakl, environment, proces plastyczny)

REPLIKA 1973 (spektakl, environment, proces plastyczny)

Fakty, wydarzenia życia zadziwiają dzisiaj bardziej niż sztuka, przerastają niekiedy zdolność pojmowania i wyobraźnię. Odpowiedzieć na to czym jest sztuka teraz i jaka jest rola artysty we współczesnym świecie przekracza chyba możliwość definicji. Nie należy też przypuszczać, że taka jednoznaczna odpowiedź istnieje. Choćby zagadnienie odpowiedzialności. Kiedy o losach człowieka decydowali bogowie, za obraz świata nikt nie odpowiadał, nie było współwinnych. Budowany przez stulecia kościec moralny zawiódł, od kiedy ludźmi śmierć szykują ludom. Żadne prawo nie jest w stanie wytłumaczyć ludobójstwa XX-tego wieku. W miarę uzmysłowienia sobie tego problemu — ogarnia mnie uczucie rosnącej pustki, potrzeby milczenia, przerastającego możliwość formułowania. Śmieszna i tragiczna zarazem wydaje się nasza pewność wszystkiego. Nasza Świadomość rzeczy, choć pełna i syta jest jednak sterylnie jałowa. W tej sytuacji sztuka jako osąd swojego czasu polega na kwestionowaniu, oskarżaniu, stara się zaprzeczyć konieczności masowego umierania. Jaką drogą? Nie podsyca nienawiści, nie rozpamiętywania, nie rozrachunku, ale drogą kreowania nowej poetyki, wolnej od obciążeń, kompleksów i obsesji, doznawanych w przeszłości. Czy to możliwe? „Ucieczka w sztukę” jest samoobroną przed bezbronnym poddaniem się. Odkrywanie nowych tajemnic świata, penetracja życia polegają zatem na kwestionowaniu „prawd” już poznanych, efektów fetyszyzacji przedmiotów.

JÓZEF SZAJNA

WYSTAWY INDYWIDUALNE

1962 r.

Wystawa malarstwa, Kraków, BWA

1964 r.

Wystawa malarstwa, Rzeszów, Dom Sztuki

1965 r.

Wystawa malarstwa i scenografii, Florencja, Teatr Pergola

1966 r.

Wystawa malarstwa i scenografii, Rzym, Instytut Kultury Polskiej

Wystawa malarstwa, Kraków, TPSP

1967 r.

Wystawa malarstwa i scenografii, Belgrad, Atelier 212

1968 r.

Happening „Deballage” i wystawa „Obrazy, collages, kukły”, Nicea, Club Artaud

Wystawa malarstwa, Kraków, Galeria Arkady

1969 r.

Wystawa „Reminiscencje” — układ przestrzenny, malarstwo, collages, Warszawa, Galeria Współczesna; Lublin BWA

1970 r.

Wystawa „Układ przestrzenny”, Kraków, Galeria Rytm

Wystawa scenografii, Sheffield, The Playhouse (Anglia)

1971 r.

Wystawa environment „REMINISCENCJE” Ruhrfestspiele Recklinghausen RFN

1972 r.

Wystawa projektów scenograficznych oraz collages i assamblages, Łódź, Teatr Wielki i KMPiK

1973 r.

Wystawa malarstwa i scenografii, Florencja, Teatr Pergola

1974 r.

Wystawa collages, Kraków, Klub MPiK

Wystawa malarstwa i scenografii, Konin, Galeria Plastyki

1975 r.

Wystawa prac scenograficznych i collages, USA, Meksyk

Wystawa malarstwa environment — „Sylwety”, collages, Budapeszt, Ernst Museum

Wystawa rzeźb, collages, Warszawa, Galeria Studio

1977 r.

Wystawa obrazów, rzeźb, collages, Toruń BWA, Gdynia BWA

Wystawa collages i scenografii, Wiedeń — Polski Instytut Kultury Villach, Festiwal „SPECTRUM 77”

1978 r.

Wystawa obrazów, collages, obiektów sztuki, Białystok, BWA

Wystawa — environment „Reminiscencje”, Frankfurt, Kunstverein

1979 r.

Wystawa retrospektywna „RETROSPEKCJE SZAJNY” Galeria Studio, Warszawa

Wystawa prac graficznych i malarstwa, Instytut Sztuki Polskiej, Stockholm, Szwecja

WYSTAWY MIĘDZYNARODOWE

1962 Wystawa Polskiej Grafiki — Sofia, Budapeszt

1963 Wystawa Polskiego Teatru i Scenografii — Tokio

1965 Wystawa Polskiego Teatru i Scenografii — Wenecja

Międzynarodowa Wystawa „Bild und Bühne” — Baden-Baden, Kunsthalle; Oslo, Muzeum Sztuki

1967 Międzynarodowa Wystawa Scenografii „Quadriennale” — Praga

1968 Międzynarodowa Wystawa „Collagen” — Zurich, Kunstgewerbemuseum

1969 Międzynarodowa Wystawa „Teatr na świecie”, Le Havre

1970 XXV Międzynarodowe Biennale Sztuki — Wenecja

1971 Międzynarodowa Wystawa Scenografii — Oslo, Fondation Sonia Henie,

Międzynarodowa Wystawa Scenografii „Quadriennale” — Praga

1972 Międzynarodowy Festiwal Sztuki — Edynburg, Richard Demarco Gallery

Wystawa „Pologne — le Theatre et Societé” — Neuchatel, Musée d’Ethnographie

1974 Międzynarodowa wystawa „Exempla” — Monachium, Kunsthalle

1979 Kongres AIAP — Stutgardt RFN

WYSTAWY ZBIOROWE

- 1959—1960 Wystawy Grupy „Marg” — Kraków, BWA
- 1960 Ogólnopolska Wystawa Malarstwa i Plakatu na XV-lecie PRL — Warszawa, Zachęta
- 1964 Wystawa Malarstwa na XX-lecie PRL — Kraków, TPSP
- 1965 Wystawa „Jesienne konfrontacje” — Rzeszów, BWA
- 1967 Wystawa Polskiego Teatru i Scenografii — Nicea, Museum
- 1969 Wystawa malarstwa na XXV-lecie PRL — Kraków, TPSP
Wystawa Malarstwa Polskiego — Mediolan, Galeria „Cortina”
Wystawa „Spotkania Krakowskie” — Kraków, BWA
- 1971 Wystawa „Prezentacje 1970” — Kraków, TPSP
Wystawa Sztuki Polskiej (Replika 1) Göteborg Kunstmuseum — Szwecja
- 1972 IV Festiwal Sztuki — Warszawa, Galeria Studio
- 1973 Wystawa „Spotkania Krakowskie” — Kraków, BWA
Wystawa „Polska” — Shimizu, Muzeum Kultur Narodowych (Japonia)
- 1975 Wystawa „30 dzieł na XXX-lecie PRL” — Warszawa, Zachęta
- 1976 Wystawa „W kręgu metafory” — Warszawa, Galeria ZPAP
- 1977 „Współczesna sztuka polska” — Porto, Lizbona, Madryt, Hawana
- 1978 VII Festiwal Sztuk Pięknych — Warszawa, Galeria ZPAP
- 1979 Scenografia Polska — Warszawa, Zachęta

BIBLIOGRAFIA

- J. Timoszewicz i A. Kral: *Teatr Ludowy* — Nowa Huta 1955—60 r.
- Z. Strzelecki: *Polska Plastyka Teatralna*, PIW W-wa 1963 r.
- J. Bogucki: *Józef Szajna* — katalog wystawy w Galerii Współczesnej, W-wa 1960r.
- J. Madeyski: *Józef Szajna* — katalog wystawy w BWA, Kraków 1970 r.
- A. Wojciechowski: *katalog wystawy Biennale Sztuki, Wenecja 1970 r.*
- A. Wojciechowski: *Poland at the 35th Biennale Venice 1970*, Polish Art Review, nr 1, 1971 r.
- Z. Taranienko: *Narracja Szajny*, Argumenty, nr 18, 1971 r.
- A. Schröder: *Józef Szajna — Reminiszenzen*, katalog wystawy w Recklinghausen 1971 r.
- A. Hausbrandt: *Rozmowy z ludźmi teatru*, Kraków 1973 r. Wyd. Literackie
- M. Czernerle: *Szajna*, 1974 r. Gdańsk, Wydawnictwo Morskie
- E. Morawiec i J. Madeyski: *Józef Szajna*, 1974 r. Wydawnictwo Literackie, Kraków
- A. Grodzicki: *Les metteurs en scène en Pologne*, Warszawa 1975 r.
- Z. Watrak: *Metaforyka znaku plastycznego w teatrze Szajny*, Scena nr 4 1977 r.
- St. Kaszyński: *Maske und Koturn*, Wiedeń 1977 r.
- Z. Watrak: *Szajny „Cervantes” — nowatorstwo i kontynuacja*. Punkt nr 4, Gdańsk 1978 r.
- Józef Szajna* — katalog wystawy retrospektywnej, Galeria Studio, Warszawa 1979 r.

NAGRODY

- 1956 — Nagroda artystyczna Nowej Huty
- 1957 — Nagroda Krytyki
- 1962 — I Nagroda Ogólnopolskiego Festiwalu Filmów Krótkometrażowych
- 1962 — Nagroda Ministra Kultury i Sztuki III Stopnia
- 1962 — Nagroda zespołowa na Festiwalu Teatralnym we Wrocławiu
- 1968 — I Nagroda Roku 1968 Galerii Arkady w Krakowie
- 1969 — III Nagroda za inscenizację na Festiwalu Teatralnym w Kaliszu
- 1971 — Nagroda II Stopnia Ministra Kultury i Sztuki
- 1971 — Nagroda Miasta Krakowa
- 1971 — Złoty Medal na Międzynarodowej Wystawie Scenografii „Quadriennale” Praga
- 1972 — I Nagroda i Złoty Medal na IV Festiwalu Sztuki w Warszawie
- 1974 — Srebrny Medal na Międzynarodowej Wystawie Scenografii „Exempla”, Monachium
- 1977 — Nagroda Specjalna za wizję plastyczną przedstawienia „Cervantes” na XIII Kaliskich Spotkaniach Teatralnych

SZGraf. Zam. nr 1633/I/Ad 500+25 F-3/822